

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

*Олена Валентинівна Муращенко,
здобувач кафедри початкової освіти, Комунальний заклад
«Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної
освіти» Запорізької обласної ради*

Анотація. В статті розглянуто базові положення концепції інтегрованого навчання, основу яких складає синтез науково-методологічних підходів учнів початкової школи, та умови їх застосування в сучасному освітньому процесі.

Особливу увагу приділено дослідженням філософської, наукової та психолого-педагогічної літератури для виявлення механізмів педагогічної інтеграції, яка створює цілісну концепцію навчання школярів на основі синтезу інтегрованого підходу з іншими підходами до навчання, виховання й розвитку учнів.

Ключові слова: інтегроване навчання, науково-методологічні підходи, інтегрований, особистісно-орієнтований, гносеологічний, культурологічний, аксіологічний, діяльнісний, системний, початкова школа.

Abstract. The article deals with the basic provisions of the concept of the integrated education, the basis of which is the synthesis of scientific and methodological approaches of the primary school pupils, and the conditions of their application in the modern educational process.

The author analyzes and theoretically substantiates the aspects of the integrated, person-oriented, epistemological, cultural, axiological, activity, systemic and structural-functional approaches to the integration of learning, their essence and content are illuminated.

Based on the analysis, cause-effect relationships established between methodological approaches and pedagogical phenomena and the processes are established. The effectiveness of their practical application in the conditions of building of a new Ukrainian school is emphasized.

Particular attention is paid to the research of the philosophical, scientific and psychological and pedagogical literature for the

identification of mechanisms of pedagogical integration, which creates an integral concept of teaching pupils based on the synthesis of the integrated approach with other approaches to the teaching, education and development of the students.

Key words: integrated training, scientific and methodological approaches, integrated, person-oriented, epistemological, cultural, axiological, activity, systemic, elementary school.

THE CONCEPTUAL BASIS OF THE INTEGRATED EDUCATION IN THE PRIMARY EDUCATION

Elena Murashchenko

Впровадження інтегрованого навчання в початковій освіті сьогодні є конструктивною моделлю стимуляції інтелектуальної пізнавальної діяльності, досвід якої фіксується у формі якісних знань і вмінь учнів виконувати відомі способи дій та творчої діяльності для знаходження нестандартних рішень у реальних життєвих ситуаціях, організації процесу пізнання та спільної партнерської діяльності учнів, вчителів та батьків, допомагає досягти основної освітньої мети.

Учителі початкових класів усвідомлюють доцільність і актуальність процесу реалізації інтегрованого навчання на сучасному етапі розвитку українського суспільства, але більшість з них не готові до практичного його застосування за причини відсутності чіткого уявлення про концептуальні основи інтегрованого навчання.

Логіка нашого дослідження дозволяє вирішити проблему зумовлену наявними суперечностями між інтегративною природою педагогічної діяльності та недостатньою сформованістю й визначеністю науково-методологічних підходів, які становлять сучасну освітню модель.

Аналіз філософської та науково-методологічної літератури доводить, що категорія «підхід» розглядається як одне з методологічних понять разом з такими категоріями, як «метод», «принцип», «алгоритм», «стратегія». Всі вони є способами опису процесів наукової діяльності та спрямовують її на отримання наукового знання.

У педагогічних дослідженнях поняття «підхід» розглядається як принцип; інтерпретація основних закономірностей освітнього процесу; опис основних механізмів, які забезпечують динаміку

явищ в процесі; сукупність взаємозв'язаних понять, ідей і способів педагогічної діяльності; методологічний інструментарій для розв'язання складних задач.

Досліджуючи термін «підхід», В. О. Сластьонін, І. Ф. Ісаєв, Є. М. Шиянов визначають його як сукупність принципів, які визначають стратегію навчання й виховання. При цьому кожний принцип регулює вирішення конкретних суперечностей, що виникають у процесі навчання, а їх взаємодія – вирішення основних його суперечностей [6].

Поняття методологічний підхід Е. Г. Юдін визначає як принципову методологічну орієнтацію дослідження, як точку зору, з якою розглядають об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, що керує загальною стратегією дослідження [10, 69].

На думку Є. В. Ушакова, «підхід» – поняття, яке найменш досліджене в методологічній літературі й розглядається як найбільш загальне [8].

Поняття підхід розглядається в філософському, соціологічному, гносеологічному, логічному, мовному аспектах у словниках і енциклопедичних виданнях. Наведемо деякі з них.

У новітньому філософському словнику поняття підхід визначається як комплекс парадигматичних, синтагматичних та прагматичних структур і механізмів у пізнанні, який характеризує конкуруючі між собою стратегії в філософії, науці, політиці або організації життя й діяльності людей [5].

Педагогічний словник дає визначення особистісному підходу як базовій ціннісній орієнтації педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною й колективом [2].

У словнику психолога-практика зазначено, що підхід – це сукупність прийомів, способів – вплив на щось, у вивченні чогось тощо [7].

Узагальнивши зазначене, сформулюємо визначення методологічного підходу як інструментарію, який є сукупністю взаємозв'язаних структурних компонентів (аксіоматичних, комунікаційних і технологічних установок), який спрямований на пізнання й перетворення складних об'єктів дійсності та можливий при виконанні певних умов.

Таким чином, сучасна модель освіти проектується й практично реалізується на основі сукупності методологічних підходів, які спрямовані на постановку освітніх цілей, відбір змісту, організацію процесу пізнання, які взаємодіють і доповнюють один одного.

Однак процес активного розширення методологічного базису в педагогіці, при всій його закономірності й необхідності, має свої негативні прояви. Деякі вчителі беруть за основу велику кількість підходів, але не завжди розуміють як поєднати їх складові у відповідності з логікою своєї діяльності.

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування методологічних підходів до інтегрованого навчання в початковій освіті, встановлення причино-наслідкових зв'язків між ними та педагогічними явищами й процесами для ефективного практичного застосування в умовах побудови Нової української школи.

Інтегроване навчання базується на дидактичному синтезі, який передбачає максимальне використання пізнавального та виховного потенціалу в розвитку учнів початкових класів на підґрунті єдності чуттєвого й раціонального, формування цілісних уявлень про навколишній світ в їх взаємозв'язках і залежностях. Таке навчання визначається сучасною освітньою парадигмою, сутність якої виражається в ідеях особистісно-орієнтованої освіти та гуманістичної філософії й психології М. О. Бердяєва, А. Х. Маслоу, К. Р. Роджерса, Ж. П. Сартра, В. Е. Франкла, Е. З. Фрома та ін.; психологічних досліджень у галузі навчально-пізнавальної діяльності – вчення про зону найближчого розвитку й ролі сучасної діяльності в розвитку людини Л. С. Виготського; дослідження про функції особистості в життєдіяльності, про смислову сферу, про розвиток рефлексивних можливостей людини, про закономірності його психічного розвитку в процесі навчальної діяльності О. Г. Асмолова, М. Я. Басова, П. Я. Гальперина, В. В. Давидова, О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна, В. В. Рубцова та ін.

Особистісно-орієнтована освітня парадигма знайшла своє відображення в інтегрованому, особистісно-орієнтованому, компетентнісному, гносеологічному, культурологічному, аксіологічному, діяльнісному, системному та інших підходах при домінуючій ролі першого. У зв'язку з цим інтегрований підхід є базовим методологічним підходом інтегрованого навчання, який синтезує інші підходи з позиції формування змісту освіти та з позиції реалізації її регулятивної функції. Відповідно, всі зазначені підходи спрямовують інтегрований підхід до організації інтегрованого навчання, сутність якого, на думку В. С. Безрукова, М. М. Берулава, В. О. Сластьоніна, Ю. С. Тюнікова, М. С. Чапаєва та ін. полягає в реалізації інтегративних ідей у педагогічному процесі в залежності від цілей і задач виховання та розвитку,

призводить до підвищення рівня цілісності даного освітнього процесу.

Охарактеризуємо деякі підходи, що складають основу концепції інтегрованого навчання молодших школярів.

Особистісний підхід передбачає зміщення акцентів початкової освіти з оволодіння знаннями, вміннями, навичками на розвиток особистісного потенціалу дитини. Пріоритетні задачі початкової школи передбачають не стільки засвоєння уявлень про навколишній світ, способи діяльності, норми та цінності учнів, скільки розкриття суттєвих сил особистості, її інтелектуального й морального потенціалу, здібності орієнтуватися в життєвих ситуаціях. Шляхи реалізації даного підходу розкриваються в дослідженнях Л. С. Виготського, В. В. Давидова, Н. Я. Михайленко, К. Р. Роджерса, І. С. Якиманської та ін. На думку Л. В. Занкова, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова, реалізація особистісного підходу в навчальній діяльності молодших школярів розуміється як особлива форма активності дитини, яка спрямована на удосконалення самого себе як суб'єкта навчання. Тобто основною метою даної діяльності є забезпечення умов для перетворення дитини в суб'єкта, який зацікавлений в саморозвитку й здатний до нього [1].

Концепцією всебічного розвитку дитини є теорія інтеграції особистості з високою активністю в усіх видах діяльності, в якій поєднуються та взаємозалежать один від одного особистісні й суспільні інтереси та спостерігаються гармонічні відношення між ними [9].

Культурологічний підхід також розвивається в парадигмі особистісно-орієнтовної освіти, в межах якої відбувається вивчення світу дитини в контексті її культурного існування, в аспекті того, чим цей світ є для дитини, яким сенсом він для нього наповнений. Цей підхід полягає в спрямуванні освітнього процесу на становлення культурної особистості, формування дитини як носія культури, що забезпечує її повноцінне існування в навколишньому світі (М. М. Бахтін, М. О. Бердяєв, В. С. Біблер, Л. С. Виготський, М. Ф. Фьодоров, П. О. Флоренський та ін.).

Засвоєння культури дитиною засобами інтегрованого навчання передбачає формування основ ціннісного відношення дитини до навколишнього світу, до самого себе, оволодіння елементарним способом діяльності культуровідповідності, формування міжособистісних відношень, відповідних норм культури спілкування з дорослими та іншими дітьми. Результатом засвоєння культури виступають особистісні цінності учнів.

Гносеологічний підхід передбачає розробку термінологічного апарату в соціальному, психологічному та педагогічному аспектах. Пізнавальне відношення дитини до дійсності становить необхідну сторону всієї системи його відношень до навколишньої дійсності, можливість адекватно сприймати реальність – його світоглядну проблему.

Таким чином, інтегроване навчання учнів початкових класів базується на наступних положеннях гносеологічного підходу:

– формування цілісного уявлення про світ (В. І. Логінова, О. П. Усова);

– формування ціннісного відношення до світу й основам світогляду засобами засвоєння взаємозв'язаних знань про навколишнє життя (Е. М. Куліковська, І. О. Ликова та ін.);

– формування цілісних уявлень про предмети та явища навколишнього світу більш успішно відбувається в процесі засвоєння учнями наочно виставлених логічних зв'язків між предметами, об'єктами та їх частинами (О. В. Запорожець, В. І. Логінова, П. Г. Саморукова та ін.);

– необхідність перевірки якості знань засобом їх закріплення й застосування в пізнавальній діяльності (П. Г. Саморукова, О. П. Усова та ін.);

– забезпечення єдності чуттєвого та раціонального в процесі пізнавальної діяльності учнів (Н. П. Сакуліна, Б. М. Неменський та ін.);

– застосування пошукових методів у пізнавальній діяльності як способу засвоєння знань (Н. П. Сакуліна, Л. О. Парамонова, М. М. Подьяков та ін.);

– створення творчої основи для оволодіння учнем знаннями, уміннями та навичками у відповідності до його можливостей та потреб (Т. С. Комарова, Н. П. Сакуліна та ін.).

До аксіологічного підходу сьогодні все частіше звертають увагу дослідники у зв'язку з розробкою нової гуманістичної парадигми освіти, яка розглядає людину вищою цінністю й метою суспільного розвитку та спонукає науковців вживати активні дії з виявлення, впорядкування та систематизації тих цінностей, які можуть бути притаманні людству сьогодні, стати ключовими для його подальшого розвитку. У зв'язку з цим аксіологічний підхід сьогодні перестає бути апаратом лише філософії та застосовується для вирішення різних проблем в соціології, психології, педагогіці, культурології, тощо. Вивчення потенціалу аксіологічного підходу

для розв'язання проблем сучасної освіти й розвитку його основних положень проаналізували в своїх роботах Л. В. Вершиніна, А. В. Кір'якова, З. І. Равкіна та ін. Вони зазначили, що аксіологічний підхід є ядром культурологічного підходу, який реалізується у формуванні ціннісного відношення до навколишнього світу й до себе. Ціннісне відношення визначає його психологічний стан, наповнюваність і сенс життя, а система цінностей регулює поведінку й діяльність, визначає мотиваційну сферу, спрямованість, готовність керуватися ними в своїй діяльності.

Інтегроване навчання спрямоване на формування узгодження соціально значущих цінностей, педагогічного процесу та особистісних вимог. Реалізація цієї функції аксіологічного підходу не лише забезпечує визначення й структурування соціально значущих цінностей, які повинні стати ключовою метою ціннісно-орієнтованого освітнього процесу, але й виявити способи їх засвоєння окремою особистістю.

Як методологічна основа розвитку індивідуальності особистості аксіологічний підхід визначає склад та ієрархію цінностей, які визначають спрямованість діяльності, свідомість, мислення й поведінку, стиль взаємодії людини з навколишнім світом та іншими людьми. Розвиток здібностей учнів усвідомлювати, аналізувати, наражати критичному осмисленню те, як його дії та вчинки сприймаються іншими, дозволяє розв'язати задачі, сприяє ціннісній рефлексії, яка є важливим фактором особистісного самовдосконалення й розвитку.

Взаємозв'язок процесів формування особистості з її діяльністю досліджується в різних гуманітарних науках, зокрема в філософії (Є. В. Ільєнков, М. С. Каган, Є. Г. Юдін та ін.), психології (О. Г. Асмолов, М. Я. Басов, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, В. В. Рубцов та ін.) та обумовлює закономірний інтерес педагогів та розробку **діяльнісного** підходу.

З психологічної точки зору взаємообумовленість цього підходу ґрунтується на фундаментальних положеннях про єдність діяльності й особистості (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, О. Г. Асмолов, В. П. Зінченко, П. Г. Щедровицький та ін.), про особистість як активний суб'єкт діяльності й відношень зі світом (Л. І. Анциферова, Л. І. Божович, А. В. Брушливський, Д. О. Леонтьєв, Д. І. Фельдштейн та ін.), про творчий потенціал особистості й можливостях його реалізації в соціальній діяльності (А. О. Деркач, М. Д. Нікандров та ін.).

Педагогічне значення діяльнісного підходу аргументував в своїх роботах О. М. Леонт'єв, який зазначав, що для оволодіння досягненнями людської культури кожне нове покоління повинно здійснювати діяльність аналогічну тій, яка стоїть за його досягненнями [4]. Навчальною діяльністю є така форма активності учнів, яка спрямована на удосконалення самого себе як суб'єкта навчання, це основний вид діяльності учнів, який формує не тільки знання, уміння та навички, а й здібності, установки, вольові й емоційні якості, тобто особистість в цілому.

Діяльнісний підхід послужив методологічною основою для багатьох технологій навчання, таких як проблемне навчання, розвивальне навчання, диференційоване навчання, концентроване навчання, модульне навчання тощо. Спільним для всіх цих технологій є те, що вони роблять акцент на оволодінні учнями способами діяльності, в першу чергу навчальної, через яку відбувається засвоєння всіх видів діяльності [3].

Нове розуміння сутності й методологічних можливостей діяльнісного підходу обумовило нову хвилю інтересу до нього на сучасному етапі модернізації освіти та знайшло відображення у терміні «системно-діяльнісний підхід», основна ідея якого полягає в тому, що нові знання не даються в готовому вигляді, учні «відкривають» їх самі в процесі самостійної дослідницької діяльності. Педагог повинен організувати дослідницьку роботу дітей таким чином, щоб вони самі додумалися до розв'язання проблеми й самі пояснили, як треба діяти в нових умовах.

Основна задача педагога при цьому підході є організація навчальної діяльності таким чином, щоб в учнів сформувалися потреби до здійснення творчого перетворення навчального матеріалу й здібності до цього з метою оволодіння новими знаннями в результаті власного пошуку. Відповідно, ключовим елементом технології системно-діяльнісного підходу виступає ситуація актуального утруднення, метою якого є власний освітній результат, отриманий в ході спеціально організованої діяльності: ідеї, гіпотези, версії, способи, що виражені в продуктах діяльності (схемах, моделях, дослідах, інтелект-картах, проектах тощо).

При переході на системно-діяльнісний підхід на перший план висуваються технології конструювання евристичної ситуації та методи, які забезпечують саморозвиток, самоактуалізацію учнів, які дозволяють йому самому шукати й усвідомлювати способи розв'язання реальних життєвих ситуацій.

Системний підхід характеризує об'єкт пізнання як цілісну єдину систему у взаємозв'язках з іншими об'єктами. При цьому сам об'єкт виступає як частина більш складної системи з її компонентами й зв'язками. Така система знань будується як перехід від простої системи, що розкриває особливості складних об'єктів, явищ через розкриття їх взаємозв'язків. При цьому система знань має ієрархічний характер, тобто розкривається спочатку сутність простих об'єктів, що лежать в основі більш складних знань. Системний підхід в педагогіці базується на філософії системного аналізу (загальній теорії систем). Поняття «інтеграція» входить в тезаурус даної науки й означає стан взаємозв'язку окремих компонентів системи та процес, що обумовлює такий стан.

У сучасній дидактиці зберігся великий досвід розробки змісту освіти на основі системного підходу: ознайомлення дітей з соціальною діяльністю (В. І. Логінова, М. М. Подьяков та ін.), зі світом природи (Л. Я. Мусатова, П. Г. Саморукова та ін.), математичними знаннями (А. М. Леушина), створення ієрархічних систем знань, що передбачають ряд послідовних етапів (В. І. Логінова), має важливого значення для побудови системи інтегрованого навчання (від вибору центрального явища до поняття, що розкриває його сутність, від нього – до вибору центрального зв'язку компонента поняття тощо).

Структурно-функціональний підхід витікає з системного підходу, дозволяє розглядати інтегроване навчання як цілісність, в якій кожний компонент як функціональний визначається через його співвідношення з іншим через зв'язки і залежності. З позиції даного підходу інтегроване навчання важливо розглядати як педагогічний процес, що встановлює взаємозв'язані компоненти, кожний з яких виконує відповідні функції й володіє відносною автономією.

Аналіз наукової літератури визначив, що теоретично обумовлені аспекти інтегрованого підходу до навчання школярів та виявлені в філософській і психолого-педагогічній літературі механізми педагогічної інтеграції дозволяють створити цілісну концепцію інтегрованого навчання школярів на основі синтезу інтегрованого підходу з іншими підходами до виховання й розвитку дітей.

Література:

1. Занков Л. В. Избранные педагогические труды. – 3-е изд., дополн. – М.: Дом педагогики, 1999. – 608 с.

2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: И; М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.
3. Краевский В. В., Полонский В. М. Педагогическая наука и ее методология в контексте современности : сб. науч. ст. / под ред. В. В. Краевского, В. М. Полонского. М., 2001.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977.
5. Новейший философский словарь / сост. и гл. науч. ред. А.А. Грицанов. – Минск: Интерпрессервис : Кн. Дом, 2001. – 1279 с. – (Мир энциклопедий).
6. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / В. О. Сластьонін, І. Ф. Ісаєв, Є. М. Шиянов. – М.: Школа-Прес, 2000. – 512 с.
7. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. – Мн: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 976 с.
8. Ушаков Є. В. Введение в философию и методологию науки : Учебник / Е.В. Ушаков. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – 528 с.
9. Харитонов М. Г. Этнопедагогическая система И. Я. Яковлева. – Чебоксары: КЛИО, 2001. – 66 с.
10. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. М., 1978. – С. 69.